

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2:811.112.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.31.1>

ТЕРМІНИ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

TERMS OF GREEK ORIGIN IN UKRAINIAN ARCHITECTURAL TERMINOLOGY

Думанська Л.Б.,

*orcid.org/0000-0002-0933-4360**старший викладач кафедри мовної підготовки ЦПС для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

Степанюк Г.М.,

*orcid.org/0000-0002-3911-641X**приват-доцент кафедри мовної підготовки ЦПС для зарубіжних країн
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

У статті проаналізовано терміни грецького походження в українській архітектурній термінології. Українська архітектурна термінологія неоднорідна за своїм складом, в її лексичі зафіксовано нашарування запозичень із різних мов певних історичних епох. Актуальність наукової розвідки зумовлена потребою дослідження ролі грецьких запозичень у становленні та формуванні термінології сфери архітектури. Об'єктом дослідження стали архітектурні термінологічні словники, словник іншомовних слів. Засвідчені в досліджуваних джерелах терміни грецького походження є наслідком тривалих економічних, політичних, суспільно-історичних та культурних зв'язків. Основним методом дослідження став описовий метод, що охоплює лінгвістичні спостереження, узагальнення та класифікації, для з'ясування етимології термінів використано елементи діахронічного аналізу. У науковому дослідженні зроблено спробу лексико-семантичної диференціації запозичень грецького походження в українській архітектурній термінології. Виокремлено десять тематичних груп термінів-грецизмів, найчисленнішими серед яких є терміни на позначення споруд, будівель та їх комплексів, елементів, частин споруд та будівель, елементів живопису та орнаментальних композицій, типів приміщень. Найменш численними є тематичні групи на позначення елементів та форм садово-паркової архітектури, агентивних назв. Описано та проаналізовано причини та шляхи запозичення термінів грецького походження в українській архітектурній термінології. Усі терміни грецького походження, досліджені в статті, пройшли процес адаптації до лексико-семантичної, фонетичної, морфологічної та граматичної систем української мови. Досліджено терміни-варіанти як паралельні форми мовної одиниці, що мають фонетичні, морфологічні та словотвірні відмінності. Українська архітектурна терміносистема є відкритою для засвоєння іншомовних слів на всіх етапах розвитку. Опрацьований матеріал може бути задіяний в упорядкуванні української архітектурної термінології.

Ключові слова: терміни грецького походження, українська архітектурна термінологія, архітектурний термін, лексико-семантична диференціація, терміни-варіанти, інтернаціоналізм, запозичення.

The article analyzes terms of Greek origin in Ukrainian architectural terminology. Ukrainian architectural terminology is heterogeneous in its composition, its vocabulary records the layering of borrowings from different languages of certain historical eras. The relevance of scientific research is determined by the need to study the role of Greek borrowings in the establishment and formation of terminology in the field of architecture. The object of the study was architectural terminological dictionaries, a dictionary of foreign words. The terms of Greek origin attested in the researched sources are the result of long-term economic, political, socio-historical and cultural ties. The main research method was the descriptive method, which includes linguistic observations, generalizations and classifications, elements of diachronic analysis were used to find out the etymology of the terms. In the scientific study, an attempt was made to differentiate the lexical-semantic borrowings of Greek origin in Ukrainian architectural terminology. Ten thematic groups of Greek terms are singled out, the most numerous of which are terms for designating structures, buildings and their complexes, elements, parts of structures and building, elements of painting and ornamental compositions, types of premises. The least numerous are the thematic groups for designating elements and forms of garden and park architecture, agency names. The reasons and ways of borrowing terms of Greek origin in Ukrainian architectural terminology are described and analyzed. All terms of Greek origin studied in the article underwent the process of adaptation to the lexical-semantic, phonetic, morphological and grammatical systems of the Ukrainian language. Variant terms are studied as parallel forms of a linguistic unit with phonetic, morphological and word-forming differences. The Ukrainian architectural term system is open to learning foreign words at all stages of development. The processed material can be used in organizing Ukrainian architectural terminology.

Key words: terms of Greek origin, Ukrainian architectural terminology, architectural term, lexical-semantic differentiation, variant terms, internationalism, borrowing.

Постановка проблеми. У сучасному термінознавстві приділяється значна увага лексичним запозиченням. Українська архітектурна термінологія неоднорідна за своїм складом, в її лексиці зафіксовано нашарування запозичень із різних мов певних історичних епох. Слід розрізняти іншомовні запозичення та інтернаціоналізми. Термін, який активно вживають принаймні в трьох мовах, що належать до різних груп, можна вважати інтернаціоналізмом. Наприклад, архітектурний термін грецького походження пластика є інтернаціоналізмом (пор.: болг. *пластика*, п. *plastyka*, схв. *пластика*, фр. *plastique*, англ. *plastic*, нім. *Plastic*, слат. *plasticus* «пластичний» пов'язуються з гр. *πλαστική*). Таким чином, міжнародна співпраця у різних галузях науки та техніки викликає потребу інтернаціоналізації лексики відповідних терміносистем, тобто використання мовами, які контактують, подібних засобів відображення інтернаціональних понять. В архітектурній термінології, як і в інших терміносистемах, відбуваються процеси витіснення інтернаціоналізмами та запозиченнями лексичних одиниць національної мови і, навпаки, протилежний процес – витіснення запозичених раніше термінів власними лексичними терміноодиницями.

На всіх етапах розвитку терміносистеми сфери архітектури спостерігаємо явища проникнення іншомовних слів, що пов'язано з архітектурною професійною діяльністю, новими досягненнями у світовій та вітчизняній архітектурній науці. «Світові інтеграційні процеси формують єдиний інформаційний простір, а отже, уніфікують науковий поняттєвий апарат, і тому можна спрогнозувати, що й надалі в українських терміносистемах з'являтимуться чужомовні слова, які пройдуть складний шлях адаптування до мови-реципієнта» [2; с. 61]. Актуальність дослідження запозичень, зокрема грецизмів, в українській архітектурній термінології пов'язана з потребою їхньої багатогранної оцінки, системного впорядкування та лексико-семантичної класифікації.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Процеси появи, функціонування, класифікації запозичень, їх адаптування до фонетичної, морфологічної, словотвірної та лексико-семантичної систем української мови завжди привертала увагу широкого кола науковців. Питанню вивчення іншомовної лексики в терміносистемах присвячено праці О. М. Мацько, Г. С. Онуфрієнко, О. А. Сербенської, Л. Г. Боярової, В. В. Акуленка, Л. Д. Малевич та інших. Малевич Л. Д., досліджу-

ючи питання іншомовних терміноодиниць, підкреслювала, що запозичення виступають важливим засобом поповнення термінофонду, сприяють його міжнародній поняттєвій уніфікації й унормуванню [9; с. 60]. Андрусишин О. М. дослідила функціонування грецьких та латинських запозичень в астрономічній термінології першої третини ХХ ст., уміщеній у «Словнику математичної термінології» Ф. Калиновича та Г. Холодного [1]. Наукова праця Дутки О. Я. присвячена дослідженню джерел поповнення омонімії української мови внаслідок запозичень з грецької та латинської мов [5].

Запозичення в українській архітектурній термінології вже були об'єктом спеціального дослідження, проте в попередніх студіях досліджувалися лише французькі [4] та німецькі [3] запозичення. Оскільки запозичення є одним із найважливіших шляхів поповнення архітектурної терміносистеми, докладного дослідження потребують семантичні процеси запозичання, адаптації та розвитку чужомовних слів, визначення ролі грецьких запозичень у становленні та формуванні української архітектурної термінології.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз грецьких запозичень в українській архітектурній термінології. Для досягнення мети вирішувалась низка завдань: дослідити лексико-семантичну систему грецьких запозичень, зафіксованих у термінологічних словниках та словнику іншомовних слів, визначити роль грецизмів у становленні та розвитку української архітектурної термінології. Для наукового опрацювання обрано «Словник іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука та термінологічні словники: «Архітектура. Короткий словник-довідник» Мардера А. П., «Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни і поняття (словник)» Тимофієнка В. І. У роботі досліджено терміни грецького походження на позначення архітектурних будівель та споруд, їхніх елементів та частин, типів приміщень, елементів орнаментальних та скульптурних композицій, будівельних матеріалів та виробів, елементів композиційної побудови, інженерного обладнання будівель.

Основним методом дослідження став описовий метод, що охоплює лінгвістичні спостереження, узагальнення та класифікації. Для з'ясування етимології термінів використано елементи діахронічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливістю української терміносистеми сфери

архітектури є те, що вона містить значну кількість запозичень з грецької мови. Саме вплив афінського будівництва зумовив запозичення термінів грецького походження ще до прийняття християнства. Процес засвоєння грецизмів був наслідком торгово-економічних зв'язків слов'ян з Грецією та її колоніями в Північному Причорномор'ї. Найдавніші пам'ятки монументальної архітектури на українських землях походять з колишніх грецьких колоній (Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Фанагорія, Тамань, Танаїс), які сягають VIII–VII ст. до н. е. Після навали кочівників, що зруйнували грецькі міста, знову починає розвиватися монументальне мистецтво в IV–VII ст. старохристиянської та ранньовізантійської доби. Значну частину термінів грецького походження на позначення сакральних споруд та їх частин архітектурна лексика засвоїла після прийняття християнства: *акрополь* (гр. ἀκρόπολις, від ἄκροϛ – верхній і πολις – місто) – «розташована на височині укріплена частина давньогрецького міста» [11; с. 30]; *амфон* (від гр. ἄμβων – виступ, підвищення) – «підвищення перед середньою частиною іконостаса в православному храмі» [11; с. 42]; «місце в християнському храмі для читання священного писання, проголошення проповіді та інших церковних відправ» [10; с. 16]; *базилика* (лат. basilica, від гр. βασιλική – царський дім, палац) – «втягнута прямокутна в плані споруда, розділена вподовж колонами на 3–5 частин – нефів» [11; с. 82]; *келія* (від гр. κελίον – хижа, комірка) – «житло ченця (черниці) в монастирі» [11; с. 325]; *некрополь* (від гр. νεκρός – мертвий та πολις – місто) – «могильник, кладовище» [11; с. 461]; *периптер* (περίπτερος – оточений колонами) – «будівля, здебільшого античний храм, з усіх боків оточена колонадою, портиком» [11; с. 514] та ін.

Процеси інтеграції архітектурних термінів особливо поширилися та поглибилися з формуванням мистецтвознавства та архітектурної науки, розвиток яких стрімко прискорювався з виникненням мистецьких та архітектурних академій, тобто починаючи з XVI ст. Термін *архітектор*, заст. *архітект*, *архітектура*, ст. *архитектонъ* (XVI ст.), *архітектура* (1627), *архитекторъ* (XVIII ст.) – запозичений з середньолатинської мови; слат. architektor «творець, будівник» походить від гр. ἀρχιτέκτων «зодчий, будівник» (букв. «головний будівник»), що складається з ἀρχι – «головний, старший» і τέκτων «будівник, тесля» [6; с. 90].

У XV–XVII ст. зростає вплив еллінської мови в Україні: перекладаються грецькі книги,

грецьку мову вивчають у школах. Після XVII ст. слова грецького походження проникають у східнослов'янські мови переважно через посередництво латинської, французької, німецької. За посередництвом німецької, французької та латинської мов українська архітектурна термінологія засвоїла значну частину термінів-грецизмів: *амфитеатр*, ст. *амфитеатеръ* (XVII ст.) – запозичення з німецької або французької мови; нім. *Amphitheater*, фр. *amphithéâtre* походять від гр. ἀμφιθέατρον, утвореного з префікса ἀμφι- «з обох сторін, навкруги» й іменника θέατρον «місце для глядачів» [6; с. 68]; *алебастр*, ст. *алавстръ* (XVI ст.), *галябастръ* (XVII ст.), *алебастръ* (XVIII ст.) – запозичено з нім. *Alabáster* «алебастр», зводиться до лат. *alabastrum* «посудина для мазі з алебастру», що є запозиченням з грецької мови; гр. ἀλάβαστρος (пізніше ἀλάβαστρον) [6; с. 68]; «відкрита споруда, призначена для публічних видовищ, з круглою або еліптичною в плані ареною, навколо якої уступама розташовувались місця для глядачів» [10; с. 17]; *панорама* «вид на далекий простір; картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом» – запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Panoráma*, фр., англ. *panorama* утворені з основ гр. παν- «все-» і ὄραμα «вид, видовище», похідного від ὀράω «бачу, дивлюся, оглядаю, споглядаю», спорідненого з лат. *videō* «дивлюся зі страхом, боюся» [7; с. 277]; *пантеон* «храм, присвячений усім або багатьом богам, місце поховання видатних людей» – через французьке і латинське посередництво (фр. *panthéon*, лат. *Pantheon*) запозичено з грецької мови; гр. Πάνθειον «храм, присвячений усім богам», утворено з основ παν- «все» і θεός «бог» [7; с. 278].

Архітектурні терміни, запозичені з грецької мови, представлені в таких тематичних групах архітектурної сфери:

1) **споруди, будівлі та їх комплекси**: *бантистерія* (βαπτιστήριον – купіль) – «культова будівля, де проводять обряд хрещення» [11; с. 87]; *гексагон* (ἑξάγωνος – шестикутний) – «шестикутник» [11; с. 145], «шестикутна в плані будівля або її частина, форма якої виявлена відповідним завершенням» [12; с. 111]; *гімнасій* (гр. γυμνάσιον, від гр. γυμνάζω – треную, роблю вправи) – «комплекс споруд для фізичних занять, тренувань і завершення освіти в античні часи, що включав в себе ефебій, екседри тощо» [12; с. 115]; *мавзолей* (гр. Μαυσώλειον) – «монументальна поховальна споруда» [11; с. 403]; *палестра* (гр. παλαίστρα, від παλαίω – борюся) – «гімнастична школа для хлопчиків у Стародавній Греції» [11;

с. 494]; *перистиль* (від гр. περίστυλος – оточений колонами) – «в античній архітектурі колонада, портик, галерея навколо площі, саду, двору тощо» [11; с. 514]; *пілон* (від гр. πυλών – ворота) – «1) масивна споруда у формі зрізаної піраміди; 2) елемент оформлення в'їзду в місто або на міст» [11; с. 520]; *пінакотека* (гр. πινακοθήκη, від πίναξ – картина іθήκη – сховище) – «1) у Стародавній Греції сховище творів мистецтва» [11; с. 520]; *поліс* (гр. πόλις) – «місто-держава, що складалася з самого міста і прилеглої до нього території» [11; с. 535] тощо;

2) **типи приміщень:** *бібліотека* (гр. βιβλιοθήκη, від βιβλίον – книга іθήκη – сховище) – «2) приміщення для зберігання книг» [11; с. 87]; *гіпостиль* (гр. ὑπόστυλος – підтримуваний колонами) – «просторе крите приміщення, стелю якого підпирають колони» [11; с. 169]; *ергастерій* (гр. ἐργαστήριον від ἐργάζομαι – працюю) – «ремісничка майстерня в античній Греції, де переважно працювали раби» [11; с. 256]; *ефебій* (гр. ἐφηβοί) – «приміщення у старогрецькій палестрі, де підлітки починали вчити гімнастичні вправи» [12; с. 162]; *крипта* (від гр. κρυπτή – крихий підземний хід, тайник) – «у Стародавньому Римі склепінчасте підземне або напівпідземне приміщення» [11; с. 370]; *одеон* (гр. ὠδεῖον) – «у Стародавній Греції кругле приміщення для музичних вистав і змагань» [11; с. 475] тощо;

3) **елементи, частини споруд та будівель:** *абак*, *абака* (від гр. ἄβαξ, ἀβάκιον – дошка) – «2) верхня плита капітелі колони, напівколони, пілястри» [11; с. 7]; *абсида*, *апсида* (від гр. ἀψίς (ἀψίδος) – дуга, склепіння) – «півкруглий або гранований у плані виступ будівлі, що здебільшого має власне перекриття» [11; с. 64]; *аттик* (від гр. Ἀττικός – той, що походить з Аттики (область Стародавньої Греції) – «стінка над карнизом або поверх, що увінчує споруду, найчастіше тріумфальну арку» [11; с. 78]; *метоп*, *метопи* (від гр. μέτωπον – чоло, фасад) – «прямокутна кам'яна плита, часто прикрашена рельєфними зображеннями, що входить у фриз доричного ордера» [11; с. 430]; *плінт* (від гр. πλίνθος – цеглина, плитка) – «1) квадратна плита, нижня частина бази колони або стовпа» [11; с. 529]; *стереобат* (гр. στερεοβάτης) – «у давньогрецькій архітектурі цоколь будівлі або колонади» [11; с. 635]; *стилобат* (гр. στυλοβάτης) – «у давньогрецькій архітектурі – підніжжя колонади, верхня частина стереобата» [11; с. 638] тощо;

4) **технологічні процеси, прийоми, методи, способи зображення:** *аксонометрія* (від грец. ἄξων – вісь і ...метрія) – «спосіб зображення

об'ємних предметів на площині за допомогою паралельних проєкцій через систему координат» [11; с. 31], [12; с. 17]; *алегорія* (гр. ἀλληγορία, від ἄλλος – інший і ἀγορεύω – говорю) – «кіносказання» [11; с. 35], «надання певним зображенням, пластичним елементам, просторам, крім безпосереднього розуміння» ще й іншого змісту» [12, с. 18]; *андрокефалізм* (від гр. ἀνήρ (ἀνδρός) – чоловік і гр. κεφαλή – голова) – «зображення міфічних істот з тілом звіра і головою людини» [11, с. 51] тощо;

5) **назви будівельних матеріалів та виробів:** *азбест* (гр. ἄσβεστος, букв. – негасимий) – «тонковолокнисті мінерали класу силікатів» [11; с. 26] *алебастр* (гр. ἀλάβαστρος) – «будівельний гіпс» [11; с. 35]; *асфальт* (від гр. ἄσφαλτος – гірська смола) – «будівельний матеріал, суміш бітуму з тонкоподрібненими мінеральними речовинами, головним чином вапняком» [11; с. 5]; *базаніт* (гр. βασανίτης, від βάσανος – пробний камінь) – «магматична гірська порода, що складається з плагіоклазу, олівіну, авгіту, а також лейцити, нефеліну» [11; с. 82]; *гіпс* (від гр. γύψος – крейда, вапно) – «мінерал класу сульфатів, білий з скляним блиском» [11; с. 170]; *керамзит* (від гр. κέραμος – глина) – «пористий матеріал у вигляді гравію, щебеню або піску, який виробляють випалюванням з глинистих порід» [11; с. 325]; *кераміт* (від гр. κέραμις – черепиця) – «випалена цегла-брушатка» [11; с. 326]; *оліфа* (від гр. ἄλειφα – олія) – «плівкоутворювальна речовина, продукт згущення олій» [11; с. 480];

6) **елементи живопису та орнаментальні композиції:** *акант*, *аканф* (гр. ἄκανθος, від ἄκανθα – колючка, терен) – «2) прикраса у формі стилізованих листків і стебел на капітелях античних колон коринфського ордера» [11; с. 28]; *акротерій* (від гр. ἀκροτήριον – вершина, виступ) – «скульптурна прикраса над кутами фронтона архітектурної споруди» [11; с. 30]; *атлант* (від гр. Ἀτλας) – «2) колона у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття будівлі, портик, балкон» [11; с. 76]; *каріатида* (гр. Καρυάτις (Καρυάτιδος) – «вертикальна підпора (колона) у вигляді жіночої постаті» [11; с. 314]; *сатир* (гр. Σάτυρος) – «1) у давньогрецькій міфології божество, наділене рисами похитливості й розбещеності» [11; с. 600], «скульптурне або живописне зображення давньогрецької міфічної істоти у вигляді людини з тваринними рисами» [12, с. 373] тощо;

7) **елементи, форми садово-паркової архітектури:** *гідропарк* (від гр. ὕδωρ – у складних словах відповідає поняттям *вода*, *водний простір*

і парк) – «парк або сад, багатий на водні елементи і споруди (ставки, канали, каскади, фонтани, басейни тощо)» [11; с. 160], *дендрарій* (від гр. δένδρον – дерево) – «частина території ботанічного саду, парку, де вирощують деревні рослини» [11; с. 199] тощо;

8) агентивні назви: *архітектор* (від гр. ἀρχιτέκτων – будівничий) [11; с. 70];

9) елементи композиційної побудови: *архітектоніка* (від гр. ἀρχιτεκτονική – будівельне мистецтво) – «(1) основний принцип побудови, зв'язок і взаємозумовленість елементів цілого» [11; с. 70], *антропометрія* (від гр. «антропо-» ἄνθρωπος – людина і метр) – «один з основних методів дослідження в антропології, що базується на вимірюванні частин людського тіла» [11; с. 59], «система засобів, завдяки яким створюються об'єми і просторове середовище згідно з розмірами і формами людського тіла» [12; с. 31] тощо;

10) Інженерне обладнання будівель: *аерація* (від гр. αἴρ – повітря) – «(1) провітрювання, збагачення на повітря; 2) аерація будинків – природне провітрювання приміщень» [11; с. 24], *акустика* (від гр. ἀκουστικός – слуховий) – «розділ фізики, який вивчає звукові явища» [11; с. 33], *акустика архітектурна* – «вчення про розповсюдження звука в спорудах; звукові умови в приміщеннях або містобудівному середовищі» [12; с. 18] тощо.

Серед архітектурних терміноодиниць грецького походження наявні терміни-варіанти. І.Кочан у науковій праці «Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами» вказує на відмінність плану вираження варіантних термінів: «Варіанти терміноодиниць – це паралельні форми існування мовної одиниці, що мають певні відмінності на рівні наголосу, фонем, морфем тощо» [8; с. 15]. Серед термінів грецького походження в українській архітектурній термінології найчисленнішими є фонетичні, морфологічні та словотвірні варіанти: *абсида* – *апсида* «напівкруглий, гранований або прямокутний у плані виступ

будівлі або вівтарної стіни храму» [10; с. 11]; *акант* – *аканф* «скульптурна прикраса у вигляді стилізованих листків і стебел аканта» [12; с. 16]; *антеміон* – *антелій* «рослинний мотив, схожий на пальмету» [12; с. 29]; *анфемій* – *анфімії* – *антемій* «стрічковий орнамент, побудований за композиційною схемою з ритмічним чергуванням квіток, пальмет тощо» [12; с. 31]; *епістиль* – *епістеліон* «те саме, що і архітрав» [12; с. 159]; *євтинтерія* – *єфінтерія* «піднята над землею частина фундаменту, на якій зведено стереобат» [12; с. 162]; *іконостас* – *іконостав* «перегородка з іконами, яка відокремлює вівтарну частину церкви від молитовного залу» [12; с. 178]; *каліматії* – *каліми* «тонкі плитки у кесонній стелі, що склалися на кам'яні або дерев'яні балки» [12; с. 190]; *кіматій* – *кіма* «вінчання карнизу або п'єдесталу, незалежно від характеру профілювання й оздоблення» [12; с. 210]; *крепіда* – *крепідома* «підпірна стінка надмогильного кургану, виконана з масивних кам'яних брил або блоків» [12; с. 233] тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз термінів грецького походження, уміщених у термінологічних архітектурних словниках та словнику іншомовних слів, дозволяє зробити висновки, що впродовж становлення та розвитку українська архітектурна термінологія засвоїла значну кількість терміноодиниць з грецької мови безпосередньо або через посередництво латинської, французької та німецької мов. У досліджуваній термінології зафіксовано варіантність терміноодиниць, що утворилася внаслідок різних шляхів запозичання. Оскільки формування української архітектурної термінології зумовлене як мовними, так і позамовними чинниками, терміносистема сфери архітектури має значний потенціал для засвоєння слів з інших мов на всіх етапах свого розвитку. Вважаємо актуальним подальше вивчення запозичень, зокрема латинського походження, в українській архітектурній термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусишин О. М. Терміни грецького та латинського походження в українській астрономічній термінології першої третини ХХ ст. *Термінологічний вісник: зб. наук. праць Інституту української мови НАН України*. Київ, 2013. Вип. 2 (1). С. 196–201.
2. Боярова Л. Г. Німецькі запозичення в українській термінології. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2020. Вип. 52. С. 51–63.
3. Думанська Л. Б., Степанюк Г. М. Німецькі запозичення в українській архітектурній термінології. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 27–32.
4. Думанська Л. Б. Французькі запозичення в українській архітектурній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів, 2006. № 559. С. 281–284.
5. Дутка О. Я. Грецькі та латинські запозичення у складі омонімів української мови. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Дрогобич, 2020. № 14. С. 46–52.

6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 630 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 4. 653 с.
8. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С.14–19.
9. Малевич Л. Д. Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції. *Українська термінологія та сучасність: зб. наук. праць*. Вип. VI. Київ, 2005. С. 56–61.
10. Мардер А. П. Архітектура. Короткий словник-довідник. Київ : Будівельник, 1995. 282 с.
11. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1977. 776 с.
12. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво : Терміни і поняття (словник). Київ : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.

УДК 811.161.2'373.4

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.31.2>

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ТА АСТРОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

RESEARCH OF METEOROLOGICAL AND ASTRONOMICAL VOCABULARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Каліщук (Онищенко) Ю.К.,
orcid.org/0000-0001-7212-2638

*аспірантка кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглянуто мовознавчі розвідки, присвячені метеорологічній та астрономічній лексиці, дослідженню її особливостей на тлі слов'янських, а також англійської, німецької, іспанської, китайської та інших мов.

Згадані праці класифіковано за природою досліджуваного матеріалу: зібраний експедиційним шляхом, наявний у словниках, картотеках чи творах художньої літератури. Аналізуючи спостережені лексеми, науковці описують загальні лінгвістичні та граматичні особливості найменувань, їхню структурну організацію та лексичну мотивацію, вивчають оцінну роль фонетичних, морфологічних і словотвірних засобів, засвідчують наявність лексико-семантичних полів, виокремлюють синонімічні ряди компонентів. В окремих студіях зафіксовано прикмети, пов'язані з прогнозуванням погоди, підґрунтям для більшості з яких є спостереження за поведінкою птахів, тварин, комах та ін. Ілюстровані назви поділено на три групи за походженням: питомі (успадковані чи власні), запозичені, а також номінації невідомого походження.

Астрономічну лексику української мови проаналізовано як вияв давнього міфологічного світобачення. Наголошено, що деякі астроніми мають дуалістичну природу, яка залежить від їхньої семантики (власні чи загальні назви): Сонце – сонце, Місяць – місяць, Зоря – зоря та ін. Зазначено, що космоніми (сонце, зорі, місяць, небо) мають символічне наповнення, що утворює їхню позитивну конотацію і високий рівень виразально-зображальних можливостей. Мовні образи космогонічних об'єктів здебільшого фольклорні у своїй основі, про що свідчать народнопоетичні метафори й епітети, до складу яких вони входять. Окремо проаналізовано космоніми та астроніми, наголошено на спробах розмежування цих термінів. Проведено лексико-семантичний аналіз загальних назв, що позначають поняття групи зірок та назви нічного світила тощо.

Зауважено, що мовна картина світу аналізованих народів характеризується спільністю універсального і специфічного, загальнолюдського й етнонаціонального.

Ключові слова: діалект, говірка, метеолексика, астролексика, тематична група лексики, лексико-семантична група.

The article examines linguistic studies devoted to meteorological and astronomical vocabulary, the study of its features against the background of Slavic, as well as English, German, Spanish, Chinese and other languages.

These works are categorized according to the nature of the material studied: collected on an expeditionary basis, available in dictionaries, file cabinets, or works of fiction. Analyzing the observed lexemes, scholars describe the general linguistic and grammatical features of the names, their structural organization and lexical motivation, study the evaluative role of phonetic, morphological and word-formation means, confirm the presence of lexical and semantic fields, and distinguish synonymous series of components. Some studies record signs related to weather forecasting, most of which are